

गोतमो राहूगणः। अग्नीषोमौ। १-३ अनुष्टुप्, ४-७, १२ त्रिष्टुप्, ८ जगती त्रिष्टुप्वा, ९-११ गायत्री।

अग्नीषोमाविमं सु मे शृणुतं वृषणा हवम्। प्रति सूक्तानि हर्यतं भवतं दाशुषे मयः॥ १.०९३.०१

वृषणा- वर्षकौ। अग्नीषोमौ- हे अग्नीषोमौ। अग्निः सर्वभूतहितक्रतुः। सोमः तदुदितरसः। इमम्- एतम्। मे- मम। सु- शोभनम्। हवम्- आह्वानम्। शृणुतम्। सूक्तानि- शोभनस्तुतीः। प्रति- प्रत्येकम्। हर्यतम्- कामयेथाम्। दाशुषे- दात्रे। मयः- आनन्दौ। भवतम्॥१॥

अग्नीषोमा यो अद्य वामिदं वचः सपर्यति। तस्मै धत्तं सुवीर्यं गवां पोषं स्वश्वम्॥ १.०९३.०२

अग्नीषोमा। यः। अद्य- इदानीम्। वाम्- युवयोः। इदम्- एतत्। वचः- वाक्यम्। सपर्यति- पूजितं करोति। तस्मै। सुवीर्यं- शोभनवीर्यम्। गवाम्- चिद्रश्मीनाम्। पोषम्- पुष्टिम्। स्वश्वम्- शोभनप्राणम्। धत्तम्- धारयतम्॥२॥

अग्नीषोमा य आहुतिं यो वां दाशो हविष्कृतिम्। स प्रजया सुवीर्यं विश्वमायुर्व्यश्ववत्॥

१.०९३.०३

अग्नीषोमा। यः। आहुतिम्- पूतचित्तप्रतीकघृताहुतिम्। हविष्कृतिम्- कर्मप्रतीकपुरोडाशादिकम्। वाम्-युवयोः। दाशत्- दद्यात्। सः। प्रजया- सन्तत्या। सुवीर्यं- शोभनवीर्येण। विश्वमायुः- सर्वं जीवनम्। व्यश्ववत्- व्याप्नोतु॥३॥

अग्नीषोमा चेति तद्वीर्यं वां यदमुष्णीतमवसं पणिं गाः।

अवातिरतं बृसयस्य शेषोऽविन्दतं ज्योतिरेकं बहुभ्यः॥ १.०९३.०४

अग्नीषोमा । यत् । पणिम्- पणिवशगम् । केवलवाणिज्यदृष्ट्या लोभेन वा सुप्तमिव स्थितम् । गाः-
चिद्रश्मीनाम् । अवसम्- रक्षाभूतं वीर्यम् । अमुष्णीतम्- अपहृतवन्तौ । मुष स्तेये । तत् । वीर्यम् ।
चेति- अस्माभिर्ज्ञातम् । बृसयस्य- वेष्टनस्य आवारकस्य वृत्रस्य । शेषः- अंशभूतं पणिं
केवलवाणिज्यदृष्ट्यात्मकं लोभात्मकं वा । अवातिरतम्- अवधिष्टम् । एकं ज्योतिः- परं ज्योतिः ।
बहुभ्यः । अविन्दतम् ॥४॥

युवमेतानि दिवि रोचनान्यग्निश्च सोम स्रक्तू अधत्तम् ।

युवं सिन्धूरभिश्चस्तेरवद्यादग्नीषोमावमुञ्चतं गृभीतान् ॥ १.०९३.०५

अग्निश्च सोम- अग्नीषोमौ । स्रक्तू- सहृदयौ । युवम्- युवाम् । एतानि । दिवि- आकाशे ।
रोचमानानि- दीप्यमानानि । अधत्तम्- आधारयतम् । अग्नीषोमौ । युवम्- युवाम् । गृभीतान्-
गृहीतान् । सिन्धून्- उदकोपलक्षितजीवाधारशक्तिप्रवाहान् । अभिश्चस्तेः- प्रसिद्धात् । अवद्यात्-
पापात् वृत्राख्यात् । अमुञ्चतम्- मुक्तवन्तौ ॥५॥

आन्यं दिवो मातरिश्वा जभारामन्नादन्यं परि श्येनो अद्रेः ।

अग्नीषोमा ब्रह्मणा वावृधानोरुं यज्ञाय चक्रथुरु लोकम् ॥ १.०९३.०६

मातरिश्वा- प्राणः । अन्यम्- अग्निम् । दिवः- चिदाकाशात् । आ जभार- आजहार । अन्यम्-
सोमम् । श्येनः- मोक्षप्रतीकः पक्षी । अद्रेः- रसनिष्पत्तिसाधनग्रावातः । अमथ्नात्-
निष्पन्नमकरोत् । अग्नीषोमा । ब्रह्मणा- मन्त्रेण ब्रह्मवर्चसा वा । वावृधाना- वर्धमानौ । यज्ञाय-
उपासनाय । उरुम्- विस्तीर्णम् । लोकम्- अनुभवम् । लोक्यते अनेनेति लोकः । चक्रथुः ॥६॥

अग्नीषोमा हविषः प्रस्थितस्य वीतं हर्यंतं वृषणा जुषेथाम् ।

सुशर्माणा स्ववसा हि भूतमथा धत्तं यजमानाय शं योः ॥ १.०९३.०७

अग्नीषोमा । प्रस्थितस्य- प्रकर्षेण स्थितस्य । हविषः- पुरोडाशध्यानभावनादिहविषः । वीतम्- सारं अनुभवतम् । हर्यतम्- कामयेथाम् । वृषणा- वर्षकौ सन्तौ । जुषेथाम्- सेवेथाम् । सुशर्मणा- शोभनानन्देन । स्ववसा- शोभनरक्षया । भूतम्- भवतम् । अथ- अनन्तरम् । यजमानाय- उपासकाय । शम्- शान्तिम् । योः- भययावनं च । धत्तम्- धारयतम् । शमनं च रोगाणां यावनं च भयानामिति यास्कः ॥७॥

यो अग्नीषोमा हविषा सपर्याद्देवद्रीचा मनसा यो घृतेन ।

तस्य व्रतं रक्षतं पातमंहसो विशे जनाय महि शर्म यच्छतम् ॥ १.०९३.०८

अग्नीषोमा । यः । देवद्रीचा- देवानञ्चता । देवाश्रयेणेत्यर्थः । मनसा- चित्ताख्येन । घृतेन । हविषा । यः । सपर्यात्- परिचरति । तस्य । व्रतम्- धर्मम् । रक्षतम्- पालयतम् । अंहसः- अधर्मात् । पातम्- पालयतम् । विशे- धर्मे प्रविशते । जनाय । महि- महत् । शर्म- सुखम् । यच्छतम्- दत्तम् ॥८॥

अग्नीषोमा सवेदसा सहृती वनतं गिरः । सं देवत्रा बभूवथुः ॥ १.०९३.०९

अग्नीषोमा । सवेदसा- समानज्ञानौ । सहृती- समानाह्वानौ सन्तौ । गिरः- मन्त्रान् । वनतम्- संभजेथाम् । सम्- सम्यक् । देवत्रा- देवरक्षकौ । बभूवथुः- अभवताम् ॥९॥

अग्नीषोमावनेन वां यो वां घृतेन दाशति । तस्मै दीदयतं बृहत् ॥ १.०९३.१०

अग्नीषोमौ । यः । वाम्- युवयोरुपासकः । अनेन- एतेन । घृतेन- पूतनवनीतेन पूतचित्तेन । वाम्- युवयोः । दाशति- ददाति । तस्मै । बृहत्- महत् । दीदयतम्- प्रयच्छतम् । दाशु दाने ॥१०॥

अग्नीषोमाविमानि नो युवं हव्या जुजोषतम्। आ यातमुप नः सचा ॥ १.०९३.११

अग्नीषोमौ। युवम्- युवाम्। नः- अस्माकम्। इमानि- एतानि। हव्या- हव्यानि। जुजोषतम्-
सेवेथाम्। नः- अस्माकम्। उप- समीपम्। सचा- सहितौ भूत्वा। आ यातम्- आगच्छतम् ॥११ ॥

अग्नीषोमा पिपृतमर्वतो न आ प्यायन्तामुस्त्रिया हव्यसूदः।

अस्मे बलानि मघवत्सु धत्तं कृणुतं नो अध्वरं श्रुष्टिमन्तम् ॥ १.०९३.१२

अग्नीषोमा। अर्वतः- अश्वोपलक्षितप्राणान्। पिपृतम्- पूरयतम्। पृ पालनपूरणयोः। हव्यसूदः-
घृताख्यपूतभावनानिष्पादकान्। उस्त्रियाः- चिद्रश्मीन्। आ प्यायन्ताम्। मघवत्सु-
ध्यानभावनादिहविर्भूतसंपद्वत्सु। अस्मे- अस्मासु। बलानि। धत्तम्- स्थापयतम्। नः-
अस्माकम्। अध्वरम्- ध्वररहितं कर्म। श्रुष्टिमन्तम्- शीघ्रव्याप्तिमन्तम्। शु आशु अश्यते व्याप्यते
इति श्रुष्टिः। कृणुतम्- कुरुतम् ॥१२ ॥